

Anna Seemann-Majorek¹

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
<https://orcid.org/0009-0009-8613-8468>

Rodzinna piecza zastępcza
w systemie projektowym –
analiza odbiorców wsparcia w kontekście
deinstytucjonalizacji usług społecznych

*Family foster care in the project system –
analysis of support recipients in the context
of deinstitutionalization of social services*

---

¹ Dr Anna Seeman-Majorek – zainteresowania naukowe: nauki o rodzinie; problemy, codzienność i organizacja życia duchowego rodzin ekumenicznych oraz zagadnienia szeroko związane z funkcjonowaniem systemu rodzinnej pieczy zastępczej – m.in. z pracą rodzin zastępczych, problemami, ograniczeniami i wsparciem na gruncie systemowym i opiekuńczo-wychowawczym oraz perspektywą dziecka; historia i dziedzictwo Kościołów luterańskich

Abstrakt

Artykuł przedstawia analizę grupy odbiorców projektu systemowego skierowanego do sektora rodzinnej pieczy zastępczej, realizowanego w jednym z miast aglomeracji górnośląskiej. Celem badań była diagnoza kondycji rodzin zastępczych, ich potrzeb, trudności oraz oczekiwań wobec systemu wsparcia. W badaniach zastosowano triangulację metod jakościowych: analizę źródeł wtórnych, netografię, studium przypadku i wywiad swobodny. Wyniki wskazują, że większość uczestników projektu stanowiły rodziny spokrewnione, często o ograniczonych zasobach materialnych i zdrowotnych, ale silnej motywacji emocjonalnej. Projekty systemowe finansowane z e środków u niynich o dgrywają i stotną rolę w procesie deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej, jednak ich skuteczność zależy od ciągłości wsparcia i zintegrowanej współpracy międzyinstytucjonalnej. Autorka zwraca także uwagę na potrzebę refleksji etycznej w zakresie dokumentowania i promocji projektów obejmujących dzieci oraz na konieczność wypracowania trwałych standardów etycznych w tym obszarze.

Słowa kluczowe: piecza zastępcza, rodzinna piecza zastępcza, projekty systemowe, praca socjalna, deinstytucjonalizacja, badania jakościowe, wsparcie rodzin

Abstract

The article presents an analysis of the target group of a systemic project aimed at the family foster care sector, implemented in one of the cities in the Upper Silesian agglomeration. The aim of the research was to diagnose the condition of foster families, their needs, difficulties, and expectations regarding the support system. The study employed triangulation of qualitative methods: secondary source analysis, netnography, case studies, and free-flowing interviews. The results indicate that most project participants were kinship families, often with limited material and health resources but strong emotional motivation. EU-funded systemic projects play an important role in the deinstitutionalization of foster care, though their effectiveness depends on continuous support and integrated inter-institutional cooperation. The author also highlights the need for ethical reflection on the documentation and promotion of projects involving children, as well as the development of sustainable ethical standards in this area.

Keywords: foster care, family foster care, systemic projects, social work, deinstitutionalization, qualitative research, family support

Wprowadzenie

Pieczka zastępcza stanowi jedno z kluczowych zagadnień podejmowanych przez badaczy pracy socjalnej. W ostatnich latach, wobec pogłębiającego się kryzysu w tym obszarze, coraz częściej staje się ona również przedmiotem debat publicznych i politycznych. Dyskusje te koncentrują się wokół licznych problemów systemowych, takich jak:

- niewystarczająca liczba miejsc w instytucjonalnych formach pieczy (przy równoczesnym dążeniu do jej deinstytucjonalizacji, wdrażanej jednak zbyt wolno),
- zbyt mała liczba rodzin zastępczych,
- nierówny i nieadekwatny podział środków finansowych między pieczę instytucjonalną a rodzinną,
- niewystarczające wsparcie ze strony organizatorów pieczy zastępczej,
- utrudniony dostęp do specjalistów umożliwiających szybkie diagnozowanie i leczenie dzieci przebywających w pieczy,
- nieodpowiednie traktowanie rodzin zastępczych przez pracowników instytucji pomocowych,
- brak społecznego zrozumienia dla pracy rodzin zastępczych,
- nieuregulowany status prawny opiekunów, skutkujący niepewnością zatrudnienia i niskim wynagrodzeniem,
- opór części organizatorów pieczy wobec przekształcania rodzin niezawodowych w zawodowe,
- przeciążenie już funkcjonujących rodzin zawodowych zbyt dużą liczbą dzieci,
- opieszałość sądów w sprawach o pozbawienie praw rodzicielskich, co wydłuża pobyt dzieci w pieczy i utrudnia proces adopcji².

Problemy te pogłębiają się w wyniku deficytów kadrowych, lokalowych i finansowych w systemie pomocy społecznej. W wielu ośrodkach

² Wszystkie poruszane problemy zostały wyluskane z grup wsparcia i for internetowych skupiających polskie rodziny zastępcze.

brakuje pracowników zdolnych do systematycznego wspierania rodzin zastępczych, pomieszczeń umożliwiających prowadzenie indywidualnych rozmów (niekiedy spotkania odbywają się na korytarzach) czy środków finansowych na rozwój rodzinnej pieczy zastępczej i powoływanie nowych rodzin zastępczych³. Trudności te przekładają się bezpośrednio na jakość oferowanej pomocy oraz skuteczność realizacji zadań ustawowych.

Aby sprostać tym wyzwaniom, jednostki samorządowe coraz częściej sięgają po projekty systemowe, finansowane głównie ze środków europejskich w ramach programów operacyjnych. Celem tych projektów jest wspieranie rozwoju społecznego i gospodarczego, wyrównywanie różnic regionalnych, zwiększanie konkurencyjności lokalnych struktur oraz poprawa jakości życia mieszkańców⁴. W kontekście pieczy zastępczej projekty te umożliwiają wprowadzanie rozwiązań wspierających zarówno dzieci umieszczone w pieczy, jak i rodziny zastępcze oraz organizatorów systemu.

Badania nad uczestnikami takich projektów stanowią cenne źródło wiedzy o kondycji rodzinnej pieczy zastępczej, jej potrzebach, trudnościach i sukcesach. Pozwalają również ocenić, w jakim stopniu realizowane działania odpowiadają na realne problemy środowisk lokalnych oraz czy przyczyniają się do ich pozytywnego rozwoju.

---

³ Na potrzeby artykułu dla rodzinnej pieczy zastępczej przyjęto definicję za Głównym Urzędem Statystycznym: „Formami rodzinnej pieczy zastępczej są: 1) rodzina zastępcza: a) spokrewniona, b) niezawodowa, c) zawodowa, w tym zawodowa pełniąca funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowa specjalistyczna; 2) rodzinny dom dziecka”. Źródło: GUS (2025), *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html> [dostęp: 31.10.2025].

⁴ <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/czym-sa-fundusze-europejskie/> [dostęp: 31.10.2025].

Metodologia

Celem niniejszego artykułu jest analiza grupy odbiorców projektów systemowych skierowanych do sektora rodzinnej pieczy zastępczej. Badania przeprowadzono w jednym z większych miast aglomeracji górnośląskiej. Wybór lokalizacji wynikał z faktu, że województwo śląskie od lat zajmuje czołowe miejsce w statystykach Głównego Urzędu Statystycznego zarówno pod względem liczby dzieci przebywających w pieczy zastępczej, jak i liczby funkcjonujących rodzin zastępczych oraz placówek instytucjonalnych⁵.

Wybrane miasto cechuje się specyficzną strukturą organizacyjną – organizator pieczy zastępczej działa w ramach ośrodka pomocy społecznej (nie jako odrębna jednostka), a sam ośrodek nie został jeszcze przekształcony w centrum usług społecznych. Świadczy on usługi zarówno dla mieszkańców gminy, jak i powiatu. Co istotne, w roku prowadzenia badań (2025) jednostka ta po raz pierwszy realizowała projekt systemowy skierowany do rodzin zastępczych, nie posiadając wcześniejszego doświadczenia w tym zakresie.

Cele i pytania badawcze

Główne pytanie badawcze brzmiało: Jakie rodziny zastępcze zostały zrekrutowane do projektu systemowego? W celu jego pogłębienia postawiono pytania szczegółowe dotyczące: kondycji i sytuacji życiowej rodzin zastępczych; ich aktualnych potrzeb i problemów; osiągniętych sukcesów wychowawczych; rodzaju i skuteczności otrzymywanego wsparcia; oczekiwań wobec instytucji organizujących pieczę zastępczą.

---

⁵ Na koniec 2024 roku w województwie śląskich istniało 4 967 rodzin zastępczych, w których przebywało łącznie 7 951 dzieci oraz 180 placówek, w których zabezpieczono 2 337 dzieci. Województwem, które ma najniższe wskaźniki, jest województwo podlaskie – 913 rodzin zastępczych z 1 410 dziećmi oraz 32 placówki z 420 dziećmi. Źródło: GUS (2024). Statystyka publiczna w obszarze pieczy zastępczej w Polsce 2024, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html> [dostęp: 31.10.2025].

W toku analizy pojawiły się także pytania o charakterze etycznym, związane z zasadnością wykorzystywania projektów finansowanych ze środków zewnętrznych do działań obejmujących dzieci i rodziny w kryzysie. Zagadnienia te dotyczyły m.in. ochrony prywatności beneficjentów, sposobu dokumentowania działań (w tym audiowizualnego) oraz granic publicznego prezentowania efektów projektów w mediach społecznościowych.

Zastosowane metody

Badanie miało charakter jakościowy i opierało się na połączeniu czterech metod badawczych:

1. analizy źródeł wtórnych – obejmującej przeszukiwanie oficjalnej strony internetowej ośrodka pomocy społecznej oraz jego profili w mediach społecznościowych;
2. netografii – pozwalającej na analizę treści publikowanych w przestrzeni wirtualnej w kontekście komunikacji projektu;
3. studium przypadku – koncentrującego się na analizie konkretnego projektu systemowego jako jednostkowego przykładu realizacji wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej;
4. wywiadów swobodnych – przeprowadzonych z osobami zaangażowanymi w realizację projektu, w tym z koordynatorami rodzinnej pieczy zastępczej i specjalistami.

Badania rozpoczęto od analizy treści zamieszczonych w sieci (wiosna 2025 roku), a następnie – od sierpnia 2025 roku – przystąpiono do kwerendy dokumentacji projektowej udostępnionej przez ośrodek pomocy społecznej. Równoległe prowadzono wywiady z pracownikami ośrodka.

Zakres i ograniczenia badania

Poniższe dane pozyskano wyłącznie w celach naukowych. Ośrodek udostępnił anonimową dokumentację zawierającą: wywiady z beneficjentami, końcowe diagnozy rodzin oraz ofertę warsztatową projektu.

Nie uzyskano natomiast dostępu do pełnego wniosku projektowego ani teczek poszczególnych rodzin, zawierających np. protokoły, orzeczenia czy postanowienia sądowe. Z tego względu niektóre wskaźniki i założenia projektu mogły pozostać nieznane.

Wszystkie dane zostały zanonimizowane, dlatego w artykule pominięto nazwę miasta oraz szczegóły, które mogłyby umożliwić identyfikację uczestników. Dodatkowo przeprowadzono kilka wywiadów uzupełniających z pracownikami zaangażowanymi w realizację projektu, co pozwoliło na weryfikację i pogłębienie informacji pochodzących z dokumentacji.

Wyniki badania

Z pozyskanych informacji z zasobów internetowych wynika, że projekt realizowany jest w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021–2027, czyli jest finansowany ze środków europejskich w ramach programu operacyjnego wspierającego deinstytucjonalizację usług społecznych. Jego celem było wzmocnienie potencjału rodzin zastępczych poprzez diagnozę potrzeb, rozwój kompetencji opiekuńczo-wychowawczych oraz zwiększenie dostępności specjalistycznego wsparcia. Wartość projektu opiewa na ponad 2,5 mln zł, przy czym wkład własny po stronie realizatora to około 5% wartości projektu⁶.

Dalsze badania pokazały, że wsparciem mają zostać objęte przede wszystkim dzieci przebywające w pieczy zastępczej na terenie miasta realizującego projekt, a także rodziny zastępcze (niezawodowe, zawodowe, osoby prowadzące rodzinne domy dziecka i inne placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego) oraz rodziny biologiczne starające się o powrót swoich dzieci z pieczy zastępczej. Odbiorców projektu wspierac

⁶ Ponieważ dane pochodzą z zasobów sieciowych, do których łatwo dotrzeć, z uwagi na anonimizację odbiorców projektu, zdecydowano o nieujawnianiu dokładnych danych liczbowych (kwoty, zakładane liczby odbiorców itp.), a w szczególności źródeł (adresów stron internetowych). Wszystkie dane podano więc w przybliżeniu, najczęściej z komentarzem, jeśli wymagało to analizy postępów w realizacji projektu.

mają specjalnie zatrudnieni do tego celu koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, asystenci rodziny oraz specjaliści (np. psycholog, pedagog), dla których przewidziano również środki na podnoszenie swoich kwalifikacji. Łącznie wsparciem ma zostać objętych mniej niż 200 osób, ale więcej niż 165 osób. Z innych udostępnionych w zasobach sieciowych informacji wynika, że projekt skierowany jest do większej liczby dorosłych kobiet niż mężczyzn. W przypadku dzieci podział według płci ma być równy. W tym miejscu warto odnotować, że na wsparcie mogą liczyć także dzieci biologiczne rodziców zastępczych, jako grupa szczególnie narażona na wykluczenie – najczęściej pomijana we wszelkich działaniach skierowanych do środowiska pieczy zastępczej, a aktywnie uczestnicząca w procesie socjalizacji i niwelowania deficytów dzieci pieczowych⁷. Jednym z rezultatów projektu ma być utworzenie kilku nowych miejsc świadczenia usług wspierania rodziny i pieczy zastępczej, czyli zawiązanie kilku nowych rodzin zastępczych. Z dostępnych publicznie informacji wynika, że zawiązanie dotyczyć może osób chętnych do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka lub prowadzenia placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego. Nie jest jednak doprecyzowany pożądany charakter rodziny zastępczej, trudno więc zakładać, czy wskaźniki projektu zostaną spełnione, gdy do projektu zgłoszą się jedynie kandydaci na rodzinę zastępczą spokrewnioną (w znaczeniu ustawowym, niekoniecznie biologicznym), a których statystycznie w Polsce jest najwięcej. Podczas prowadzenia badań oraz w trakcie opracowywania zebranego materiału, nie uzyskano informacji, czy na tym etapie ośrodek pozyskał jakichkolwiek nowych kandydatów na rodziców zastępczych.

Wsparcie w ramach projektu oparte jest na indywidualnej ścieżce, która została określona w specjalnie do tego celu skonstruowanym narzę-

---

⁷ Termin „dzieci pieczone” od dawna obecny jest w potocznym języku środowiska rodzinnej pieczy zastępczej. Nie ma na celu stygmatyzowania czy etykietowania, ale jedynie informowania co do statusu prawnego wychowywanego w rodzinnej pieczy zastępczej dziecka – dla odróżnienia od małoletnich dzieci biologicznych tychże opiekunów.

dziu – planie wsparcia, a wynika z przeprowadzonej diagnozy rodziny. Z ustnych relacji pozyskano informację, że do sporządzenia pełnej diagnozy rodziny zaangażowani byli zarówno koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej i/lub asystenci rodziny, jak i specjaliści. Proces diagnozowania trwał kilka miesięcy, zanim możliwe było rozpoczęcie pełnego, specjalistycznego wsparcia jako głównego celu projektu. W tym czasie rodziny były otoczone opieką koordynatorów pieczy zastępczej, asystentów rodziny oraz w sytuacjach kryzysowych mogły uzyskać pomoc psychologa.

W ramach specjalistycznych usług wsparcia i rozwoju rodziny zaplanowano różnego typu działania oraz warsztaty czy treningi. Założono m.in.: zajęcia z zakresu małej motoryki i grafomotoryki, warsztaty z zakresu relaksacji, trening regulacji emocji i radzenia sobie ze stresem, warsztaty z zakresu komunikacji, trening uważności, zajęcia z zakresu stymulacji polisensorycznej i doświadczania świata, zajęcia z elementami bajkoterapii, zajęcia z zakresu plastyki sensorycznej, zajęcia kreatywne, warsztat kompetencji rodzicielskich dla rodziców biologicznych (w tym z podstaw seksuologii czy uważnej komunikacji z dzieckiem) oraz korepetycje dla dzieci. Podczas prowadzenia badań oraz w trakcie opracowywania zebranego materiału nie uzyskano informacji o przebiegu warsztatów, zaangażowaniu beneficjentów oraz otrzymanych rezultatów. Analiza tych danych będzie możliwa dopiero po zakończeniu projektu.

Przez cały czas trwania projektu prowadzony jest nabór uczestników, co jest szczególnie istotne z uwagi na dynamikę obszaru wsparcia rodziny objawiającą się okresowo mniejszą lub większą rotacyjnością wychowanków z pieczy zastępczej i/lub klientów asystentury rodziny. Na stronie realizatora dostępne są szczegóły rekrutacji oraz wszelkie niezbędne dokumenty rekrutacyjne (kwestionariusze, deklaracje, zgody, regulaminy) do pobrania. Ponadto organizator zapewnia, że zasoby lokalowe, w których realizuje się działania projektowe, pozbawione są barier architektonicznych. Faktycznie, w toku badań ustalono, że na cele projektowe zostały udostępnione pomieszczenia w budynku, w którym istnieje podjazd

oraz winda, gdzie zlikwidowano wszelkie progi (wewnątrz i na zewnątrz budynku), a drzwi wejściowe do biur projektowych mają szerokość dostosowaną do wózków inwalidzkich i wózków bliźniaczych (też „rok po roku”). Ponadto przed budynkiem wyznaczone jest miejsce parkingowe dla osoby z niepełnosprawnością, a wewnątrz znajduje się również parę dostosowanych toalet. Warsztaty projektowe organizowane są w przestronnych salach, z których każda znajduje się w bliskiej odległości od węzła sanitarnego. Minimum jedno pomieszczenie zostało przystosowane do doświadczeń polisensorycznych i relaksacji. Zasoby lokalowe ośrodka, w którym znajdują się biura projektowe, umożliwiają prowadzenie minimum sześciu spotkań/warsztatów jednocześnie. W ramach promowania elastyczności i dostępności usług założono, że pracownicy projektu pracują w trybie zadaniowym oraz w terenie. Ponadto wszyscy zostali wyposażeni w służbowe telefony komórkowe oraz laptopy, tak aby móc wykonywać swoje obowiązki w miejscu i czasie dostosowanym do potrzeb środowiska⁸. Sprzęt wyposażony jest w odpowiednie zabezpieczenia uniemożliwiające przejście danych zawartych na nośnikach. Z zamieszczanych na stronie realizatora projektu ogłoszeń o pracę wynika, że w ramach projektu zatrudniono około 10 osób – są to wspomniani już wcześniej koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej, asystenci rodziny, specjaliści i inni. Z wywiadów pozyskano informację, że najdłużej realizator projektu poszukiwał pracownika na stanowiska pedagoga. Rekrutacja trwała ponad trzy miesiące, co miało bezpośredni wpływ na wydłużony czas procesu diagnostycznego środowiska, a w konsekwencji na rozpoczęcie wsparcia z obszaru warsztatowego.

Udział w projekcie jest całkowicie bezpłatny, przy czym osoba uczestnicząca w projekcie nie może korzystać z tego samego typu wsparcia w innych instytucjach realizujących swoje działania w ramach funduszy europejskich. Ta zasada dotyczy także pracowników. Żadna z zatrudnionych przy projekcie osób nie może jednocześnie pobierać wynagrodzenia za

---

⁸ Środowisko – przyjęto taką definicję na określenie całej grupy odbiorców projektu.

pracę świadczoną na rzecz realizatora innego projektu, na który środki pozyskano z funduszy europejskich przeznaczonych dla województwa śląskiego.

Co istotne, osobą uczestniczącą w projekcie może być każda osoba należąca do grupy docelowych odbiorców projektu (wspomniane już osoby pełniące funkcję i/lub kandydaci do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, rodzinnego domu dziecka lub prowadzące placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego oraz członkowie ich rodzin, dzieci umieszczone w pieczy zastępczej oraz rodziny biologiczne starające się o powrót dziecka z pieczy zastępczej do rodziny z obszaru objętego projektem), ale preferowane są osoby o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, z niepełnosprawnością sprzężoną, z chorobami psychicznymi, z niepełnosprawnością intelektualną oraz osoby z całościowymi zaburzeniami rozwojowymi (w rozumieniu zgodnym z Międzynarodową Statystyczną Klasyfikacją Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD10). Z analizy dokumentacji projektowej wynika, że tylko około 7% uczestników projektu należy do preferowanej grupy osób. Drugie tyle deklaruje, że jest w procesie diagnostyczno-orzeczniczym lub planuje jego rozpoczęcie. Mniej niż troje odbiorców projektu zgłosiło odrzucenie wniosku o orzeczenie niepełnosprawności przez zespół orzekający.

Wgląd w udostępnioną zanonimizowaną dokumentację projektową umożliwił dotarcie do bardziej szczegółowych informacji o odbiorcach projektu. W momencie rozpoczęcia badań do projektu zgłosiło się niepełna 40 rodzin zastępczych, z czego rodziny zajmujące się pieczą zastępczą zawodowo stanowiły około 13%. Najliczniejszą grupę, bo aż 64% wszystkich rodzin zastępczych reprezentowały rodziny spokrewnione w rozumieniu ustawy (Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej) – w tym przypadku dziadkowie (tu w znaczeniu: oboje rodzice ojca lub matki danej osoby, stanowiący dla niej krewnych w linii prostej drugiego stopnia), z których ponad połowa to rodzice ojczyści. 40% rodzin niezawodowych spokrewnionych, to oso-

by samotnie wychowujące wnuki. Są wśród nich zarówno kobiety, jak i mężczyźni – osoby o różnym statusie (wdowy / wdowcy, rozwodniczki / rozwodnicy, osoby samotne lub z uwagi na stan zdrowia współmałżonka / współmałżonki samodzielnie prowadzący / prowadzące domowe gospodarstwo). Mniej niż 5 rodzin spokrewnionych wychowuje wnuki od początku, czyli od urodzenia. Niespełna 20% rodziców zastępczych tworzą kobiety lub mężczyźni dla swoich bratanków / bratanic i/lub siostrzeńców / siostrzenic. Większość z nich wspierana jest przez współmałżonków i/lub partnerów / partnerki. Choć pomiędzy rodzicami zastępczymi i powierzonymi im w opiekę dziećmi istnieje więź na poziomie biologicznym (mają wspólnych przodków i wspólne geny), to przez wzgląd na polskie ustawodawstwo tworzą rodziny niezawodowe niespokrewnione⁹. Najmniejszą grupę rodzin zastępczych reprezentują rodziny niezawodowe niespokrewnione, których z powierzonymi im w opiekę małoletnimi nie łączą ich żadne biologiczne więzi. Stanowią one jedynie 5% wszystkich rodzin zastępczych, przy czym tylko połowa z nich była dla małoletnich całkowicie obcym, nowym środowiskiem. Resztę tej grupy stanowią rodzice zastępczy decydujący się na opiekę nad dziećmi, z którymi znały się i istniała między nimi jakaś więź emocjonalna na długo przed wystąpieniem sytuacji kryzysowej. Wśród badanych przeważają emerytki i emeryci. Rodzice zastępczy aktywni zawodowo pracują w różnych branżach. Pod względem wykształcenia i doświadczenia zawodowego jest to środowisko bardzo niejednorodne. 75% rodzin zastępczych o statusie zawodowym posiada wykształcenie i doświadczenie pedagogiczne. Spośród pozostałych rodzin zastępczych, czyli rodzin niezawodowych, tylko około 5% badanych posiada kwalifikacje pedagogiczne, a jeszcze mniej ma jakiegokolwiek powiązania z branżą medyczną.

---

⁹ W myśl ustawy, rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą małżonkowie lub osoba będący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka. Ustawodawca pomija w tym zestawieniu osoby będące rodzeństwem rodziców małoletnich – bardzo liczną grupę osób, spośród których rekrutują się rodziny zastępcze. Źródło: Art. 41.2. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej.

Te dane dokładnie odzwierciedlają obraz rodzinnej pieczy zastępczej na poziomie krajowym – choć GUS nie prowadzi badań w tym zakresie z aż tak głęboką wnikliwością w struktury rodzin pod względem pokrewieństwa, powinowactwa czy chociażby istnienia lub całkowitego braku jakichkolwiek więzi i podziału na płęć rodziców zastępczych, ani tym bardziej pod względem rodzaju i poziomu wykształcenia¹⁰. Dopiero analiza mikrospołeczności pozwala wnikać w tematykę i zaobserwować inne, równie ważne cechy wspólne czy inne zależności mogące mieć w przyszłości znaczenie dla ustawodawcy oraz szerszego grona organizacji świadczących usługi wspierające / pomocowe w podobnych środowiskach.

Spośród wszystkich rodziców zastępczych blisko 60% stanowią kobiety, a pozostałą część mężczyźni. Niepełnoletnich uczestników reprezentują natomiast mężczyźni, jest to jednak przewaga minimalna, bo na poziomie mniejszym niż 4%. Pierwszy wskaźnik pokazuje dużą zmianę na poziomie kulturowym i pokoleniowym, kiedy to głównie kobiety zajmowały się prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dzieci. Obraz ojca przechodzi transformację i ugruntowuje się w systemie rodzicielstwa – badania w mikrospołeczności udowadniają, że mężczyźni z pełną świadomością i odpowiedzialnością wchodzą w rolę pełnoprawnych, a także całkowicie samodzielnych opiekunów, odnosząc na tym polu liczne sukcesy.

W zrekrutowanych do projektu rodzinach zastępczych zakwalifikowano blisko 100 małoletnich uczestników i uczestniczki, z czego około 10% stanowią niepełnoletnie, biologiczne dzieci rodziców zastępczych. Znacząca większość zrekrutowanych rodzin zastępczych reprezentuje grupę wiekową 50+ i większość z nich (jeśli w ogóle ma dzieci) posiada

---

¹⁰ W statystykach podaje się liczbę rodzin zastępczych, rozróżniając rodziny zastępcze niezawodowe spokrewnione i niespokrewnione, rodziny zawodowe, rodzinne domy dziecka, pogotowia. Sposób gromadzenia i pozyskiwania danych nie zakłada głębszej analizy relacji między rodzicami zastępczymi a małoletnimi powierzonymi im w opiekę. Brakuje chociażby informacji, ile spośród rodzin niezawodowych spokrewnionych stanowią siostry i bracia małoletnich.

już pełnoletnie biologiczne dzieci, nierzadko prowadzące swoje własne gospodarstwa. Niepełnoletnich uczestników można podzielić na 5 grup, według kategorii wiekowej: małoletni do 3 roku życia (około 8 % wszystkich niepełnoletnich uczestników, z czego najmłodsze w chwili rozpoczęcia badań miało tylko 3 miesiące; grupa z równym rozkładem wg kryterium płci – 50%/50%), małoletni 3 do 6 lat (15% niepełnoletnich uczestników, z czego 60% stanowią chłopcy), małoletni 7 do 10 lat (25% niepełnoletnich uczestników, z czego 65% stanowią chłopcy), małoletni 10 do 15 lat (30% niepełnoletnich uczestników, z czego 60% stanowią chłopcy) oraz małoletni 15+ (12% niepełnoletnich uczestników, z czego 35% stanowią chłopcy).

Spośród zgłaszanych i/lub zdiagnozowanych potrzeb / kwestii problemowych, z jakimi mierzą się podopieczni zrekrutowanych rodzin zastępczych, wymieniane są (kolejność przypadkowa): problemy z emocjami (w tym wybuchy agresji i/lub zachowania autoagresywne), duże poczucie wyobcowania i niezrozumienia w środowisku szkolnym, duże zaniedbania rozwojowe oraz edukacyjne, zły stan uzębienia, złe nawyki żywieniowe i/lub wynikające z tego niedożywienie organizmu, kradzieże, podatność na wpływy osób o wątpliwej reputacji, zaburzenia odżywiania, zdiagnozowane zaburzenia (także w trakcie procesu diagnostycznego) i/lub choroby (ADHD, spektrum autyzmu, FAS, RAD, depresja, niepełnosprawność intelektualna, choroby psychiczne, dysfunkcje niektórych narządów zmysłu i/lub narządów wewnętrznych, duże trudności z koncentracją, absencja szkolna, problemy z nauką, problemy z motoryką małą i dużą, demoralizacja, uzależnienie od gier komputerowych i elektroniki, konflikty z rówieśnikami, konflikty z rodzicami zastępczymi i/lub innymi dziećmi z tej samej rodziny zastępczej.

W tym miejscu należy nadmienić, że realizator projektu reprezentuje jeden z niewielu ośrodków pomocy społecznej na terenie województwa, który przeznaczają środki finansowe na diagnozowanie dzieci trafiających do rodzinnej pieczy zastępczej. Co warto podkreślić – dotyczy to wszystkich dzieci, bez względu na status rodziny, której powierzono

funkcję rodziny zastępczej. Na wsparcie w procesie diagnostycznym może więc liczyć także najliczniejsza grupa spośród rodzin zastępczych – czyli przedstawiciele niezawodowych spokrewnionych rodzin zastępczych, którym (na poziomie krajowym) z uwagi na pokrewieństwo nie rzadko odmawia się innych świadczeń.

Część dzieci posiada opinie o wczesnym wspomaganie rozwoju i/lub orzeczenia o kształceniu specjalnym. Podopieczni mają przyznane zajęcia logopedyczne, zajęcia rewalidacyjne, zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, zajęcia psychologiczno-pedagogiczne, fizjoterapię, zajęcia w ramach integracji sensorycznej i inne. Ponadto nieliczni regularnie korzystają z pomocy psychiatrycznej, w tym także z farmakoterapii. Mniej niż 10% podopiecznych zostało skierowanych do Młodzieżowych Ośrodków Socjoterapii lub Młodzieżowych Ośrodków Wychowawczych zlokalizowanych na terenie całego kraju. Pozostali podopieczni (jeśli obejmuje ich już obowiązek szkolny) uczą się na miejscu w placówkach różnego typu. Są to lokalne szkoły podstawowe (w tym także szkoły specjalne lub klasy integracyjne) oraz szkoły ponadpodstawowe (licea ogólnokształcące, technika i szkoły branżowe) z obszaru objętego projektem. Przy czym mniej niż 5% spośród młodzieży uczęszczającej do szkół ponadpodstawowych zdecydowało się na licea ogólnokształcące. Znaczna większość rodziców zastępczych, pytana o aspiracje edukacyjne wobec swoich podopiecznych, odpowiadała jednogłośnie, że zależy im przede wszystkim na zdobyciu zawodu przez wychowanków, żeby w przyszłości byli w stanie samodzielnie się utrzymać.

Wszyscy rodzice zastępczy deklarują, że z powierzonymi im w pieczę dziećmi mają dobre relacje. Znaczna większość podkreśla, że dzieci pieczowe traktowane są przez nich oraz ich przyjaciół i krewnych na równi z ich dziećmi biologicznymi. Ponadto podkreślają, że łączą ich silne więzi. Co warte zaznaczenia, takie deklaracje padały także z ust rodziców, których podopieczni przekraczali swoim zachowaniem ogólne zasady i normy życia społecznego, łamali prawo, wykazywali postawy demoralizujące.

W trakcie badań pojawiły się także wątpliwości natury etycznej. Dotyczyły one zwłaszcza sytuacji bezpośrednio związanych z dziećmi. Przedmiotem wątpliwości była cała projektowa dokumentacja zawierająca wszelkie informacje na ich temat (narzędzia badawcze, diagnozy itp. oraz dokumentacja audiowizualna mająca stanowić element promocji działań projektowych i dowód realizacji projektu, do których dostęp będą miały osoby spoza ośrodka pomocy społecznej. Pracownicy mieli świadomość, że nadmierna ekspozycja medialna oraz dostęp do dokumentacji osób niepowołanych może naruszać prawo do prywatności i godności małoletnich. Wskazywali też na presję wymogów promocyjnych wynikających z umów projektowych finansowanych ze środków UE, na które pomimo osobistej niezgody, nie mieli żadnego wpływu¹¹.

Wnioski

Przeprowadzone badania potwierdzają, że rodzinna piecza zastępcza w Polsce, mimo znaczącego zaangażowania opiekunów, znajduje się w stanie trwałego przeciążenia organizacyjnego i emocjonalnego. System wymaga głębokich zmian strukturalnych, obejmujących zarówno zwiększenie dostępności usług wspierających, jak i wzmocnienie roli organizatorów pieczy zastępczej jako instytucji koordynujących i integrujących działania różnych podmiotów lokalnych.

Projekty systemowe finansowane ze środków europejskich stanowią ważne narzędzie wzmocnienia rodzin zastępczych. Pozwalają one nie tylko na udzielenie doraźnej pomocy, lecz także na diagnozowanie potrzeb, testowanie nowych form wsparcia i rozwijanie kompetencji wychowawczych. Jednakże, aby efekty tych działań miały charakter trwały, niezbędne jest zapewnienie ich ciągłości po zakończeniu finansowania projektowego. Krótkoterminowe interwencje, realizowane w ramach

---

¹¹ Ze względu na bezpieczeństwo respondentów i beneficjentów projektu nie zdecydowano się na ujawnienie szczegółów działań promocyjnych, do których jedni i drudzy zostali zobligowani przez realizatora projektu.

projektów, nie są w stanie w pełni zastąpić systemowego wsparcia instytucjonalnego.

Wyniki badań wskazują również na potrzebę pogłębienia refleksji etycznej w zakresie dokumentowania i promocji działań projektowych. W przypadku pracy z rodzinami i dziećmi w kryzysie należy dążyć do maksymalnego ograniczenia publicznego ujawniania danych oraz wizerunków uczestników. Ochrona prywatności powinna mieć pierwszeństwo przed wymogami promocyjnymi projektów finansowanych ze środków publicznych.

Rekomenduje się także:

- Wzmocnienie współpracy między organizatorami pieczy zastępczej, szkołami, służbą zdrowia i sądami rodzinnymi.
- Rozszerzenie oferty wsparcia specjalistycznego – zwłaszcza psychologicznego, terapeutycznego i edukacyjnego.
- Wprowadzenie systemowych rozwiązań motywujących do tworzenia nowych rodzin zawodowych.
- Opracowanie ogólnopolskich wytycznych dotyczących etycznej realizacji i promocji projektów społecznych obejmujących dzieci.

Przeprowadzone badania potwierdzają, że struktura rodzin zastępczych objętych projektem w badanym mieście odpowiada ogólnokrajowym tendencjom. Dominują rodziny spokrewnione, a wśród rodziców przeważają kobiety. Widoczna jest jednak stopniowa zmiana pokoleniowa i kulturowa – coraz więcej mężczyzn przejmuje aktywną rolę w procesie wychowawczym, co wskazuje na ewolucję modelu rodziny zastępczej.

Projekty systemowe, takie jak analizowany, stanowią ważne narzędzie wspierania procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej oraz poprawy jakości życia rodzin i dzieci w nią zaangażowanych. Dają szansę na diagnozę potrzeb środowiska, rozwój kompetencji opiekunów, a także zwiększenie świadomości społecznej w zakresie roli pieczy rodzinnej.

Zidentyfikowane wyzwania – takie jak niewielki udział osób z niepełnosprawnościami wśród uczestników, ograniczona liczba rodzin za-

wodowych oraz problemy kadrowe przy realizacji projektu – wskazują na konieczność dalszego monitorowania efektywności i dostępności systemu wsparcia.

W dłuższej perspektywie sukces procesów deinstytucjonalizacji będzie zależał nie tylko od liczby utworzonych rodzin zastępczych, ale także od jakości relacji między wszystkimi podmiotami systemu: rodzinami, dziećmi, organizatorami pieczy i lokalnymi instytucjami pomocy społecznej.

Podsumowując, badany projekt stanowi przykład działań, które mogą znacząco poprawić funkcjonowanie rodzinnej pieczy zastępczej, pod warunkiem, że staną się częścią trwałej, zintegrowanej polityki wsparcia rodzin zastępczych. Tylko spójne i długofalowe rozwiązania pozwolą zbudować system, który zapewni dzieciom w pieczy bezpieczne i stabilne środowisko rozwoju.

Bibliografia

- GUS (2024), *Statystyka publiczna w obszarze pieczy zastępczej w Polsce 2024*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html>
- GUS (2025), *Pojecia stosowane w statystyce publicznej*, Warszawa, Główny Urząd Statystyczny, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3061,pojecie.html>
- Jankowska M., *Rodzinna piecza zastępcza w Polsce – wyzwania i kierunki zmian*, „Praca Socjalna”, 3(2)2022, s. 45–60.
- Mroczkowska A., *System wspierania rodziny i pieczy zastępczej. Teoria i praktyka*, Katowice 2023.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2024, poz. 1778).
- Zasady działania funduszy, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/zasady-dzialania-funduszy/czym-sa-fundusze-europejskie/>